

Mövcud realliq və ortada olan faktlar ondan ibarətdir ki, indiki Ermenistan adlı oyuncaq qurum Azərbaycanın bir hissəsi olub. Ancaq Azərbaycana qarşı tarixi düşməncilik hissində olan məkrli qüvvələr müxtəlif bəhanələrlə ermənilərin Cənubi Qafqaza köçürülməsinə nail olmuşlar. Sonrakı proseslərde göstərdikləri hərbi, siyasi, maliyyə dəstəyi ilə ermənilərin güclənməsinə və möhkəmlənməsinə nail olmaqla azərbaycanlıların terror və qətləmlərlə səxşidirilməsini həyata keçirmişlər. Sovetlər dağıldıqdan sonra isə ermənilərin özlərinə dövlət qurmalarına yardımçı olmuşlar. Lakin nə qədər saxtakarlıq və xərəci dəstəyin göstərilməsinə baxmayaraq heç bir zaman indiki Ermenistanın tarixi Azərbaycan əraziləri olduğunu tarixi sənəmələrdən silmək mümkün olmayacaq. Nəhayət, eله bir tarixi gün gələcək ki, Qərbi Azərbaycana sahib çıxacaqıq və insanlarımız yenidən öz doğma yurdlarına qayıdaq normal yaşayışlarını bərpa edəcəklər. Nəzərə almaq lazımdır ki, indiki Ermenistanın hərçığı, daşı, qayası, kənd və şəhərləri Azərbaycan xalqına məxsusdur. Təkcə Zəngəzur mahalında arxeoloji qazıntılar aparılsa, azərbaycanlıların mədəni irlərinə aid olan on minlərlə tarixi abidələr, müxtəlif sənətkarlıq əşyaları, musiqi alətləri, qədim döyüş silahları, kənd təsərrüfatı alətləri, mətbəx ləvazimatları aşkarlamaq olar.

Təkcə 1915-ci ildə Zəngəzur və İrəvan quberniyasının ərazisində aparılan siyahıyalınmaya görə bölgədə 396 məscidi fəaliyyət göstərib. İrəvan quberniyasında məscidlərin artma dinamikası 1904-cü ildə 201, 1911-ci ildə 342, 1915-ci ildə 382 şəklinde olub. Bu artım dinamikası bölgədə müsəlman əhalisinin sürətli artmasından və bu ərazidə müsəlman ruhanilərinin güclü mövqeyindən xəber verir. Məscidin filialları Zəngəzurun Şəki, Vaqudi, Mərdhuz, Qarraq, Saldaş, Karkyal, Ağbəs, Ağbağ, Hacıəmi, Balliqaya, Karkas, Çaralı, Xardcmalı, Dəstəkerd, Qalacıq, Mollalar, Təzə Kilsə, Nərcan və digər kəndlərinde fəaliyyət göstərib. İrəvan şəhərinin özündə XX əsrin əvvəline kimi Qədim Şəhər, Çame, Hacı Novruzəlibəy, Hacı İmamverdiyə, Mirzə Səfibəy, Hacı Cəfərbəy məscidləri fəaliyyət göstərib. İrəvanın Çame məscidi kompleksində iki mədrəse binası da mövcud olub. Bu tarixi abidələrin əksəriyyəti ermənilər tərəfindən vəhşicəsinə məhv edilib, yaxud mənşəyi dəyişdirilib. 1988-ci ildə Zəngəzurda, Göyçədə, Dərələyəzdə, İrəvanda, Vədi də yaşıyan azərbaycanlılar dədə-baba yurdlarından qovulmağa başladılar. Kütłəvi terrorra məruz qalan azərbaycanlılar məcburiyyət qarşısında qalib öz dədə-baba yurdlarını tərk etdilər. Bu ərazilərdə azərbaycanlılara məxsus yüzlərə tarixi, maddi-mədəniyyət abidələri ermənilər tərəfindən dağıdılaraq məhv edildi. Ulu Öndər Heydər Əliyev çıxışlarının birində bu barədə demişdir: "Son iki əsrde Qafqazda azərbaycanlılara qarşı məqsədönlü şəkildə həyata keçirilmiş etnik təmizləmə və soyqırımı siyaseti nəticəsində xalqımız ağır məhrumiyyətlərə, milli faciə və məşəqqətlərə məruz qalmışdır. Mərhele-mərhele gerçəkləşdirilən belə qeyri-insani siyaset nəticəsində azərbaycanlılar indi Ermenistan adlandıran ərazidən - min illər boyu yaşadıqları öz doğma tarixi-etnik torpaqlarından dədərgin salınaraq kütłəvi qətl və qırğınlara məruz qalmış, xalqımıza məxsus minlərlə tarixi-mədəni abidə və yaşayış məskəni dağıdılib viran edilmişdir".

Prezident İlham Əliyev:
"Qərbi azərbaycanlılar böyük coşqu və həvəsə öz doğma torpaqlarına qayıdır orada yaşayacaqlar"

Arxiv sənədlərini araşdırarkən məlum olur ki, İrəvan və Zəngəzurda mövcud olan qəbiristanlıqlardakı nadir məzar daş nümunələri, tarixi qalalar azərbaycanlılara məx-

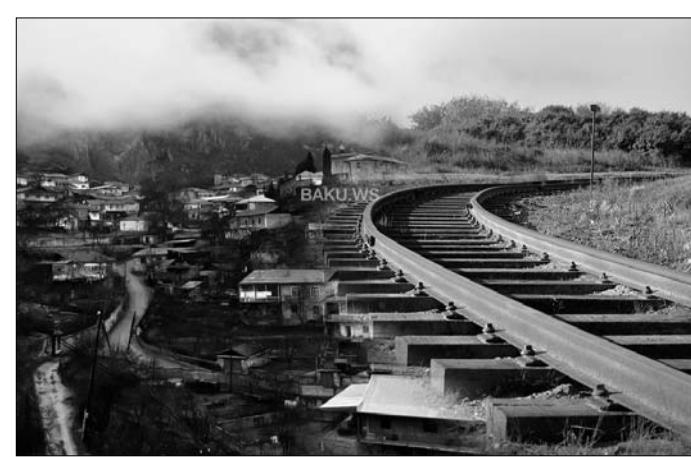
Qərbi Azərbaycana qayıdışın yolu görünür

Zəngəzur dəhlizinin açılması ilə tarixi ədalət bərpa olunacaq

susdur. Son iki yüz il ərzində ermənilərin azərbaycanlılara qarşı həyata keçirdiyi soyqırımı akları, vandal əməlləri nəticəsində əksər yaşayış məskənlərində olduğu kimi Zəngəzur və İrəvan quberniyalarında da olmuş azərbaycanlılara məxsus bütün mədəni irlər dağıdılmışdır. Azərbaycan Respublikası Prezidenti İlham Əliyev 24 dekabr 2022-ci ildə Qərbi Azərbaycan İcmasının inzibati binasında olarkən belə demişdir: "Qərbi Azərbaycan bizim tarixi torpağımızdır, bunu bir çox tarixi sənədlər təsdiqləyir, tarixi xəritələr təsdiqləyir, bizim tariximiz təsdiqləyir. Ancaq əfsuslar olsun ki, ermənilər Qarabağdakı kimi, Qərbi Azərbaycanda da bizim bütün tarixi, dini abidələrimizi yerlə-yeşsan ediblər, dağıdıblar, azərbaycanlıların tarixi irlərini silmək istəyiblər, ancaq buna nail ola bilməyiblər. Çünkü tarix var, sənədlər var, xəritələr var. Bu binada nümayiş etdirilən, XX əsrin əvvəllərinə təsadüf edən xəritə bir daha onu göstərir ki, Qərbi Azərbaycan tarixi Azərbaycan diyarıdır, şəhərlərin, kəndlərin adları Azərbaycan mənşəlidir və biz yaxşı bilirik ki, indiki Ermenistan ərazisində tarix boyu Azərbaycan xalqı yaşayib. İndi əsas vezifə ondan ibarətdi ki, dünya ictimaliyəti də buunu bilsin. Artıq bu istiqamətdə işlər başlamışdır. Ancaq, əminəm ki, icma bu işləri daha məqsədyönlü şəkildə və neticəyə hesablanmış tərzdə aparacaqdır... Əminəm ki, gün geləcək və Qərbi Azərbaycandan olan soydaşlarımız, onların yaxınları, uşaqları, nəvələri tarixi diyarıımız olan Qərbi Azərbaycana qayıdacaqlar. Mən əminəm ki, bu gün geləcək və əminəm ki, Qərbi azərbaycanlılar böyük coşqu və həvəsə öz doğma torpaqlarına qayıdır orada yaşayacaqlar."

Bəli, Qərbi Azərbaycana qayıdış günü uzaqda deyil. Əminliklə demek olar ki, Zəngəzur dəhlizinin açılması ilə qayıdışın müəyyən hissəsinin həyata keçirildiyini demək olar. Həm də dəhlizin açılması tarixi ədalətin bərpası olacaq. İyirminci əsrin əvvəllərində ermənilərə hərbi siyasi dəstək göstərən qüvvələr, o cümlədən Rusiya bölgədə azərbaycanlıların kütłəvi şəkildə qətləli həyata keçirməklə Zəngəzurun boşalmasına və ərazinin Azərbaycandan qoparaq ermənilərə verilməsinə nail oldular. Bununla da Azərbaycanın Qərb rayonları ilə Naxçıvanın quru elaqələri kəsildi. 2020-ci il sentyabrın 27-də başlayan 44 günlük Vətən müharibəsində qazanılan Böyük Zəfer nəticəsində imzalanmış 10 noyabr Beyannamesinə əsasən Ermenistan rəhbərliyi Zəngəzur dəhlizinin açılmasını qəbul etmişdir. Zəngəzur dəhlizinin açıl-

ması ilə nəhayət Naxçıvan Muxtar Respublikası blokadadan çıxmış olacaq və türkdilli ölkələri birləşdirmək yanaşı, Azərbaycanın strateji əhəmiyyətini də artıracaq. Bu isə türk dövlətlərinin güclənməsinə və bəy-nəlxalq ələmdə rolinun daha da artmasına təkan olacaq. Zəngəzur dəhlizinin bərpası Çindən, Hindistandan, Orta Asiyadan Türkiyə və Avropaya mehsullar daşınsın. Bu isə tarixi İpək yolunun bərpası deməkdir. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev Zəngəzur dəhlizinin bərpa olunmasının əhəmiyyəti ilə bağlı BMT-nin Asiya və Sakit okean üçün iqtisadi və Sosial Komissiyasının "Asiya və Sakit okean hövzəsində regional əməkdaşlıq vasitəsile böhranlardan sonra daha güclü inkişafın təmin olunması" mövzusuna həsr edilən 77-ci sessiyasında çıxışında demişdir: "Azərbaycan regionda dayanıqlı sülh və təhlükəsizliyi təmin etmək arzusundadır. Azərbaycan Şərqi-Qərb, Şimal-Cənub, Şimal-Qərb nəqliyyat dəhlizləri kimi regional bağlılıq layihələrinin icrasına mühüm töhfə vermişdir. Hazırda biz Azərbaycan ərazisindən Asiyani Avropa ilə birləşdirən Şərqi-Qərb dəhlizinin tərkib hissəsi olacaq "Zəngəzur nəqliyyat dəhlizi" üzərində çalışırıq. Bu dəhliz Azərbaycana Avrasiyanın nəqliyyat və logistika mərkəzi kimi mövqeyini gücləndirməyə imkan verəcək. Mən Asiya və Sakit okean hövzəsindən olan tərəfdəsə ölkələri bu regional layihənin potensialını nəzərdən keçirməyə dəvət edirəm".

Erməni vəhşiliyi tarixi sənədlərdə

Ermənilərin son 200 ildə Azərbaycan xalqına qarşı həyata keçirdiyi soyqırımları, vandalizm əməlləri barədə müasir dövrün

arasındırmacıları, tarixçiləri dəhşətə gelirlər. Müxtəlif dövlətlərin hərbi-siyasi dəstəyinə arxalanan ermənilər özlərinə dövlət qurumu yaratmaq iddiası ilə Azərbaycan ərazilərində qətləmlər, soyqırımı aktları həyata keçiriblər. Ümumilikdə 2 əsr ərzində 2 milyondan çox azərbaycanlı qətlə yetirilmiş, yaranmış, ömürlük şikəst olmuş, ev- eşiyyindən didərgin düşmüşdür. 20-ci əsrə ermənilər dörd dəfə - 1905-1906, 1918-1920, 1948-1953 və 1988-1989-cu illərdə azərbaycanlılara qarşı soyqırımı və deportasiya siyaseti həyata keçiriblər. Yalnız 1918-ci il martın 30-dan aprelin 5-ə qədər ermənilər Bakı, Şamaxı, Quba, Şəki, İrəvan, Naxçıvan, Lənkəran və digər yaşayış məskənlərinin 450-500 minə yaxın azərbaycanlı qətlə yetiriblər. Rəsmi sənədlərə istinadən qeyd olunur ki, mart soyqırımı nəticəsində Bakıda 20 mindən çox azərbaycanlı amansızlıqla öldürülmiş, 30 minə yaxın insan isə yaranmışdır. Bununla yanaşı, ermənilər "Kaspi" mətbəəsini, "Açıq söz" qəzeti və "İsmailiyyə" binasını yandırmış, "Təzəpir" məscidinin minarələrini top atəsi ilə zədələmişdilər. Daşnak-bolşevik hərbi birləşmələri Bakıdan sonra Qarabağın bölgələrində, həmçinin Şərqi Anadoluda, Cənubi Azərbaycanda da azərbaycanlılara qarşı soyqırımları həyata keçirdilər. Erməni vəhşiliyinin qurbanına çevrilən bölgələrimizdən biri də Şamaxı şəhəri olmuşdur.

Daşnak-bolşevik hərbi birləşmələri tərəfindən Şamaxının 13 məhəllə məscidi və məşhur mürqəddəs ocaq Cümə məscidi yanırımdı. Erməni quldurları minlərlə dinc insanı qətlə yetirmişdir. Şamaxı qəzasının 53 kəndində ermənilər 12 min azərbaycanlı qətlə yetirmişdilər. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti 1918-ci il iyulun 15-də bu faciənin təhqiqi məqsədilə Fövqəladə İstintaq Komissiyasının yaradılması haqqında qərar qəbul etmişdir. Komissiya ilkin mərħələdə Şamaxıda tərədi-lən erməni vəhşilikləri, İrəvan quberniyasının ərazisində ermənilərin töredikləri ağır cinayətləri araşdırıldı. 1919 və 1920-ci ilin mart ayının 31-i iki dəfə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti tərəfindən ümummilli matəm günü kimi qeyd edilmişdir. Bununla torpaqlarımızın işğalı proseslərinə tarixdə ilk dəfə siyasi qiyəmət vermək cəhdid idid.

Sovet bolşeviklərinin Azərbaycanı işğal etmələri və Xalq Cümhuriyyətinin süqutu bu işin başa çatmasına imkan vermedi. Həvadalarının Moskvada möhkəmlənməsindən istifadə edən ermənilər 1920-ci ildə Zəngəzur və Azərbaycanın bir sıra digər torpaqlarını Ermenistan SSR-in ərazisi elan etdilər. Bu azmış kimi ermənilər müxtəlif vaxtlarda, o cümlədən də 1947-1953-cü illərdə Qərbi Azərbaycandan azərbaycanlıların deportasiya edilməsi siyasetini daha da genişləndirmək məqsədilə her cür vasitə və əsərlərdən istifadə etdilər. Bütün bunlar sovetlərin mövcud olduğu dövrdə baş verirdi. Sovet rəhbərliyi isə ermənilərin azərbaycanlılara qarşı tarixi vəhşiliklərinə göz yumurdular. Bəzən isə birbaşa və ya dolayı yollarla ermənilərə yardım edirdilər.

Nəticədə sovetlər dağilan ərefədə Qarabağda separatizm gücləndi və Azərbaycana qarşı torpaq iddiaları baş qaldırdı. Lakin milli irlərə, dəyərlərinə, torpağına sahib çıxmışlı bacaran Azərbaycan xalqı özünün lideri, Ali Baş Komandan, Fateh Sərkərdə, Prezident İlham Əliyevin etrafında six birləşmək-lə ermənilərin işğal etdiyi torpaqları azad etməyə nail oldu. Bu gün artıq erməni işğalından azad edilən və rahat nefəs alan, yenidən qurulan Qarabağımız var. Elə bir Qarabağımız var ki, Prezident İlham Əliyevin dediyi kimi: "Biz əbədi olaraq Qarabağda yaşayacaqıq".

İLHAM ƏLİYEV